
Otto Müntheri „Sulejoonistused“ eesti töölikirjanduses

Hegely Klaus

Annotatsioon. Otto Müntheri 1906. aastal ilmunud novellikogu „Sulejoonistused“ kuulub oma taotluse, temaatika ning omapärase stiiliga eesti töölikirjanduse kaanonisse, eristudes nii varasemast naturalistlikust kirjandusest kui ka hilisemast nõukogude proletaarsest propagandakirjandusest. 20. sajandi kahe esimese kümnendiga periodiseeritav varane töölikirjandus omandas võitlusliku ja revolutsioonilise ilme, mis avaldus nii industrialiseerimise pahupoole ja tööliste viletsa eluolu kujutamises kui ka agiteerivates ja mässumeelsust õhutavates kommentaarides. See artikkel vaatleb kirjaniku Otto Müntheri „Sulejoonistuste“ silmapaistvamaid motiive ja temaatilisi omapärasid ning tutvustab varasemat eesti töölikirjandust.

Võtmesõnad: töölikirjandus, revolutsioonikirjandus, eesti kirjandus, kirjandusajalugu

Annotation: Otto Münther's short story collection *Sulejoonistused* ("Feather Drawings") from 1906 belongs to the top level of Estonian working-class literature due to its intentionality, and its thematic and stylistic characteristics, which differentiate it from works of naturalist literature as well as Soviet proletarian propaganda. Previous working-class literature had a combative and revolutionary outlook. This outlook was manifested in depictions of the back side of the industrialisation and the terrible conditions of the working-class as well as in agitating or rebellious comments. This article hopes to present some of the more prominent motifs and characteristics of

Otto Münther's short stories as well as introduces earlier Estonian working-class literature.

Keywords: working-class literature, literature of revolution, Estonian literature, literature history

Sissejuhatus

Otto Müntheri novellikogu „Sulejoonistused“ ilmus 1906. aastal Tartus Karl Eduard Söödi kirjastuselt. Selle ühiskonnakriitilise alatooniga novellidest olid „Öömaja onu juures“, „Aega küll“, „Ponku“, „Keldris“, „Siina“, „Üks nendest ...“, „Lugejanna“, „Viie aasta pärast“, „Juubilar“ ja „Tervitajad“ aastatel 1898–1905 ilmunud Postimehe lisas, Rahva Lõbu-Lehes, Naljakalendis ja Teatajas. Revolutsioonilises 1905. aasta järelainetuses ilmunud novellikogu võib pidada üheks eesti töölikirjanduse silmapaistvamaks teoseks, seda nii taotluse ja temaatika, vormi ja ülesehituse kui ka peamiste motiivide ja lausekujundite kasutamise poolest. Varase eesti töölikirjanduse taotlus lähtus eeskätt tööliste halvenevast eluolust ja viletsatest töötingimustest ning 19. sajandi lõpus ringelnud marksistlikest teooriatest kapitalistliku ühiskonna allakäigu kohta; eesmärgiks oli ka õhutada töölisi võitlusele ühiskondliku solidaarsuse eest. „Sulejoonistuste“ taotluslikkus nähtub realistlikest olustikukirjeldustest, mässumeelsusele õhutavatest kommentaaridest ning viidetest näiteks klassivastuoluledele, ebavõrdsusele ühiskonnas ja tööliste ekspluateerimisele. Novellikogu tõsielulisust on rõhutanud Oskar Urgart (1929: 468), kelle sõnul „Sulejoonistused“ tunduvad olevat „otsekohesed tõetruud autobiograafilised väljalõigud“ ning Mihkel Kampmaa kirjutab: „Mõned intelligentide kujud, mis siin esitatud, on kirjaniku ümbrusest Väike-Maarjast pärit ja peast jaluni tõsise elu järele joonistatud. Isegi nimesid ei raatsinud ta tundmatuks muuta.“ (Kampmann 1923: 241). Peale novellžanri seob „Sulejoonistus“ varasema töölikirjanduse traditsiooniga *meie*-vormi ja loodusmetafooride nagu *kõu*, *torm*, *sula*, *kevad* jm kasutamine, ässitav kõneviis ja rusuva meeleolu vaheldumine võitluslikuga. Järgnev analüüs tutvustab mainitud taotlusi ja motiive lähemalt ning annab ühtlasi sissevaate Otto Müntheri loomingusse.

Otto Müntheri looming laiemal taustal

Müntheri novellide kontekstualiseerimisele ja mõtestamisele tuleb kasuks Eesti 20. sajandi alguse ühiskondlik-poliitilise olukorra kaardistamine. Eestis algas tööstusrevolutsioon pisut hiljem kui mujal Lääne-Euroopas, kuid 19. ja 20. sajandi vahetusel hoogustus siingi tööstusettevõtete rajamine ja ränne maalt suurematesse linnadesse.¹ 1897. aastal tehtud ülevenemaalise rahvaloenduse järgi oli Tallinnas elavast 77 000 inimesest umbes neljandik tulnud maalt linna lootuses leida tasuvamat tööd (Kruus 1920: 22). Migratsiooni ajendiks oli ühtlasi reisimisvõimaluste paranemine, Tallinna–Peterburi-vahelise raudteeliini avamine 1870. aastal ning asjaolu, et umbes 60%-l talupoegadest polnud oma maad (Kruus 1920: 23–25; Pihlamägi 1999: 34). Märkimisväärne on, et aastatel 1860–1890 kasvas tööliste arv 6500-lt 12 000-le ehk peaaegu kahekordistus. Sajandivahetuseks oli Tallinnas juba kuus vabrikut, kus töötas üle 1000 tööliste, ja 1913. aastaks oli Eestimaa suurtööstuses palgal üle 38 000 inimese (Pihlamägi 1999: 37, 30). Ülerahvastatus linnades tingis ruumipuuduse nii era- kui ka ühiskondlikus sektoris. Rahulolematust põhjustasid näiteks haiguskindlustuse või vahekohtute puudumine vabrikutes, viletsad tingimused tööliselamutes, pikad töötunnid ja madalad palgad (Karjahärm 1997: 176). Eestisse jõudnud sotsialismi ja marksismi ideed koos 1905. aasta revolutsioonimeeleoludega löid pinnase eestikeelsele töölistkirjandusele, mida viljelesid näiteks Juhan Lilienbach, Vassili Mölder, Gustav Tikerpuu, Villem Buk ja Hans Pöögelmann.

Areneva töölisliikumise taustal alustas kirjanikuteed ka peamiselt kooliõpetaja ja ajakirjanikuna tuntud Otto Heinrich Münther (pseudonüümiga O. Minor). Münther sündis 1864. aastal Kuksema mõisa mõldri perekonda ja omandas esmase hariduse Ambla kihelkonnakoolis, seejärel õppis ta Treffneri gümnaasiumis. 1894. aastal suundus ta Saksamaale Eberswalde metsaakadeemiasse,² sealt Berliini põllumajandusülikooli³ ning peale lõpetamist Venemaale, kus sooritas

¹ Kui 1880. aastal elas umbes 13% eestlastest linnades, siis 19. sajandi lõpuks kasvas see arv 18%-le (Pihlamägi 1999: 39).

² Hochschule für nachhaltige Entwicklung Eberswalde.

³ Landwirtschaftliche Hochschule Berlin.

agronoomi eksami. Pärast Eestisse naasmist 1901. aastal alustas ta tööd ajalehe Teataja toimetuses, ent 1905. aastal lahkus ta revolutsioonilise tegevuse tõttu arreteerimishirmus Venemaale. Tagasi Eestisse tuli Münther 1917. aastal ning töötas seejärel lühikest aega ajalehe Tööline toimetuses. Saksa okupatsiooni ajal oli Münther vanglas ja pärast vabanemist töötas kuni 1924. aastani Rakvere tütarlaste gümnaasiumis. Münther suri 1929. aastal. Lisaks novellikogule ja postuumselt ilmunud lastejutule „Aega küll“ (1951) kirjutas ta Peterburi Eesti Üliõpilaste Seltsi albumisse „Ääsi tules II“ (1910) teravalt kriitilise artikli pealkirjaga „Uusromantismus ja „Noor-Eesti““ ning mõningaid reisikirju, mis ilmusid ajakirjas Oma Maa 1889. aastal. Münther sai oma päritolu ja tollaseid olusid arvestades väga hea hariduse ning omandas välismaal viibides ja väliskirjandust lugedes laia silmaringi. (EBL 1926–1929: 332)

„Sulejoonistused“ eesti töölistkirjanduses

Töölistkirjanduse terminil puudub ühtne kirjandusteaduslikult aktsepteeritav määratlus ja seda on kasutatud katusmõistena väga erinevat laadi kirjandusteoste hõlmamiseks, lähtudes nii temaatilisest sarnasusest kui ka keeelistest ja kultuurilistest omapäradest. Ühest küljest võib töölistkirjanduse alla koondada kõik töölistemaatikat käsitlevad teosed, teisalt saab seda näha äärmiselt kitsa kirjandusharuna, mis peegeldab proletariaadi pärimust, kogemusi ja maailmavaadet ning omab stiililisi omapärasid, nagu jõuline ja karm väljenduslaad ning iseloomulik keelekasutus (Palmgren 1965: 222–223). Seega on töölistkirjanduse roll ja staatus maailmakirjanduses väga varieeruv: näiteks Rootsis kuulub see 20. sajandi rahvuskirjandusse, kuid Ameerika Ühendriikides on võrdlemisi marginaalne nähtus (Nilsson, Lennon 2016: 40). Eelmise sajandi alguse töölistkirjandus jälgis eeskätt dokumentaalkirjutuse ja 19. sajandi realistliku ilukirjanduse printsiipe, jättes kõrvale 20. sajandi kirjanduse peavoolude esteetilised uuenused (Clarke 2018: 21). Töölistautorite loomingus on kirjandusliku ja pärismaailma vaheline side äärmiselt tugev (Davies 1984: 125; Clarke 2018: 23), nii võib töölistkirjanduse marginaliseerumist põhjendada sealsete probleemide aktuaalsuse taandumisega. Kuigi kõik

tööliskirjanduse teosed pole poliitilised ega võitle kindla liikumise või eesmärgi eest, võib paljude eesti tööliskirjanike loomingust tajuda ka autorite poliitilist meelsust. Tähelepanuväärne on seegi, et viljakamad eesti tööliskirjanikud olid haritud ja laia silmaringiga, omades kirjastusi või tegutsedes kooliõpetajatena.

Eesti varasemat tööliskirjandust võib piiritleda 20. sajandi kahe esimese kümnendiga, ehkki üksikuid tekstinäiteid leiab juba 19. sajandi lõpul. Peale ühiskondlike vastuolude andis töölisautoritele tõuke realistlik ja naturalistlik kirjandus, mis levis Eestis nii algupärandite kui ka tõlgetena.⁴ Sajandivahetuse tööliskirjandus kajastas juba näiteks Eduard Vilde ja Ernst Peterson-Särgava loomingus tuttavat küla- ja taluolustikku ning tööstuslikke linnapilte, kuid sidus need revolutsioonilisuse ja mässumeelsusega, ässitades töölisi võitlema parema elukvaliteedi ja soodsamate töötingimuste eest. Peale 1920. aastaid on eestikeelses tööliskirjanduses toimunud aga muutus, mida ajendas ühelt poolt Nõukogude Liidu loomine ja prominentsemate autorite nagu Juhan Lilienbachi, Villem Buki, Hans Pöögelmanni jt ümberasumine Leningradi ning teisalt bolševistlike organisatsioonide ja tööliste häälekandjate (Uus Ilm, Kiir, Edasi, Tööraha Hää, Tööline jm) keelustamine Eestis (Kuuli 1999: 10–19) pärast 1924. aasta riigipöördekatset. Leningradi Proletaarsete Kirjanikkude Assotsiatsiooni EPKA ümber koondusid lisaks juba mainitud autoritele näiteks Oskar Kullerkupp, Jaan Anvelt, Peeter Meisel, Ain Rannaleet ja Karl Trein (Ertis 1967: 389), kes jätkasid küll töölismaatika kujutamist, kuid juba Nõukogude propaganda mõjuväljas. Varase tööliskirjanduse taotlused ja motiivid muutusid seal teisejärguliseks, tähelepanu koondus poliitilisele kasvatusel ning propagandale ja kihutustööle, mis tulevad esile eelkõige sellistes Venemaa Kommunistliku Partei Keskkomitee eesti sektsioonide häälekandjates nagu Noored Kommunaarid (1920–1922), Uus Loomistöö (1920), Loovtöö (1921), Oras (1923–1927), Leegid (1927–1929) jt (WKPKK 1920: 2).

⁴ 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses tõlgiti näiteks Émile Zola, Hermann Sudermanni, Edgar Allan Poe ja Friedrich Nietzsche teoseid; algupärandeid avaldasid Eduard Vilde, August Kitzberg, Juhan Liiv, Ernst Peterson-Särgava, Reinhold Kamsen ja Otto Grossschmidt.

Müntheri „Sulejoonistused“ on varase eesti töölikirjanduse lipukandja koos Juhan Lilienbachi 20. sajandi alguses kirjastatud töölisalbumite ning pilkelehtedega. Eduard Hubel (1929: 375) kirjutab, et Münther „pidas oma ülesandeks võitlejaile [revolutsionääridele] näidata, kes ja kus on vaenlane, kes on rõhuja, kes rõhutu“. See nähtub novelli „Keldris“ juhtmotiivist: „[...] ja nüüd tundsi seda, mida meie sagedasti mitte ei tundnud: meid rõhuti! [...] Olime prügi, millega teesid silutati, et paremal seltskonnal kergem sõita oleks! [...]“ (Münther 1906: 39). Tööliste kujutamine prügina ja kellegi jalgealusena mõjub väljakutsuvalt, tõstes lugejaskonnas revolutsioonimeelsust; jutustaja samastab end tööliklassiga, rõhutades klassivastuolusid ja ebaõiglust ühiskonnas. Hubeli järgi (1929: 378) hoidub Münther küll agiteerimast, kuid fraasid „meid rõhuti!“ ning „Olime prügi“ mõjuvad siiski üleskutsuvalt. Hoopis varjatumalt toob Münther vastuolud esile novellis „Ponku“, kus proua viskab justkui meelega oma koerale Ponkule tüki suhkrukooki, mis maandub kerjusest vanamehe jalge ette, kuid „Ponkul oli eesõigus“ (Münther 1906: 30). Vanamehe hädise käesirutuse peale keerab proua pea ära, „et see kaltsudes inimesekogu, kes varemeks oli langenud, [...] ta pilku ei haavaks“ (samas: 30). „Ponkus“ on sündmused esitatud viisil, mis kutsuvad esile vastupanu – koer asub kõrgemal positsioonil kui inimene.

Novellides „Keldris“ ja „Viie aasta pärast“ kasutab jutustaja läbivalt *meie*-vormi: „Keldris“ algab juhanliivilikult lausega: „Tume ja rõhuv oli meie korter; vist jaolt sellepärast, et ta peal sajakahekümne numbrikambriga võõrastemaja lasus.“ (samas: 33). „Viie aasta pärast“ esimeses lõigus seisab: „Meie töötasime, et endi kohust täita. Meie olime masinateks muudetud, kes töötama pidivad [...]“ (samas: 111). Saksa töölikirjanduse uurija Hunter Bivensi sõnul on töölikirjandus tööliste elukogemuse ja tunnete arhiiv (Bivens 2020: 103). Grupiteadvust – ehkki mitte alati meievormi kaudu – kasutasid töölikirjanikud mujalgi, jäädvustades ja esitades nii kogu tööliklassi kollektiivseid tundeid ja kogemusi (Weiskopf, Hirschfeld 1979: 215; Bivens 2020: 104). Võrdluseks: naturalism vaatles ühiskonda eemalt ja neutraalselt, esitades lugejale nähtut ja kuuldut; jutustaja ei samastanud end tööliklassiga või kujutas töölisi lausa ebasoosivalt – näiteks süüdistades neid majanduskriisides (Drwal 2020: 20).

Eeltoodud tsitaatidest nähtub ka seos marksismiga, mille kohaselt ekspluateerivad kõrgemad klassid kapitalistlikus ühiskonnas töölisklassi (Boucher 2014: 4). Kriitiline suhtumine kapitalistlikku ühiskonda peegeldub ka jutustuses „Üks nendest ...“, kus on kirjeldatud mõisatisleri Ambergi saamist ärimeheks: „Sest kapital ja tulukene on ühesugused: mõlemad on alguses väikesed, aga kui korra jõu kätte saavad, siis nõuavad nad ohvrit. Üks hävitab inimeste kätetööd, teine hulkade elu, õnne ja tervist.“; „Rikkuse kasvamisega tõusis ka Ambergi iseteadvus. Ta vaatas kõikide peale kõrgilt.“ (Münther 1906: 84, 86). Münther oli marksistliku diskursusega tutvunud Saksamaal, Eduard Hubeli (1929: 374) sõnul sai ta seal sarnaselt Eduard Vildega marksistliku valgustuse. Jaan Roosi (1941: 361) väitel kujunesid Müntheri vaated mõni aasta hiljem Treffneri gümnaasiumi õpetajana radikaalsetes seltskondades liikudes. Omajagu mõjutas Müntheri ilmavaadet ka töö radikaalse ajalehe Teataja toimetuses, kus ta istus Vildega sama laua ümber (samas: 359).

19. sajandi realistlikud ja naturalistlikud autorid olid välja arendanud tööliste viletsa eluolu kirjeldamiseks vajalikud võtted, millele töölikirjanikud toetuda võisid. Näiteks paljud inglisekeelsed töölistautorid võtsid aluseks Charles Dickensi tegelaskujusid, troope, allusioone ja olukordi – algajatel kirjanikel oli turvaline nendele toetuda (Rose 2001: 114). Tõepärased kirjeldused „Sulejoonistustes“ on Jaan Roosi (1941: 365) sõnul inspireeritud Honoré de Balzaci loomingust, kes oli Müntheri üks lemmikirjanikke. Dokumentaalkirjutuse näiteks on 1901. aastal Naljakaalendis ilmunud novell „Õomaja onu juures“, kus on iseloomustatud Lutheri vabrikut ümbritsevat agulit:

„Kes Tallinna juhtub ja Lutheri toolivabrikust mööda Ülemiste järve poole läheb, see näeb veerenni ääres olevaid laiali pillutatud majakesi, kui kiva kehva mehe põllul. Sammeldunud ja tolmunud seisavad nad – mõni üksikult, mõni hoovide lautade ja juurevilja aedadega kobaras, ei näita möödaminejale kõige vähematgi trööstivat pilti. Ühel on trepp lagunenu, teisel aknaluugid pooripakile ja lõhki kuivanud, kolmandal katuselauad lahti, mis tuule käes kolisevad, kõik nagu kaheksakümne aastased tudisevad kepi najal olevad eidekesed, kes oma viimast tunnikest ootavad, et siit

hädaorust peaseda ja kuskil paja all ümbermuudatust ettevõtta ning looduses uut ringkäiku algada.

Majakeste ümber valitseb muda, mis sügisel ja kevadetal pooleni sääreni ulatab ja mille sees tihti lapsed – see tulevane vabrikute materjal, mille abil rahamehed oma vara suurendavad – kui ülemeelsed sälund jalgedega trambivad ja mudaga õue-värvavaid pilluvad. – Vahel ilmub mõni viletsate riietega naene värvavale, kas lapsi keelama või vee-rennist vett tooma.“ (Münther 1906: 2)

Nagu juba Urgart ja Kampmaa osutasid, on Müntheri novellide realistlikud olustikukirjeldused autobiograafilised.

Münther kujutab inimeste muutumist masinateks näiteks jutus „Viie aasta pärast“ (samas: 111), kus peategelase töökoha ja kolleegide kirjeldamisel on rõhutatud ränga töö mõju vaimule: „Meie töötamise hommikust õhtuni, vahest veel hiljemini. Alati üks ja seesama töö, ilma kosutuseta. Ta surmas meie vaimu, tegi meeled tuimaks, nõrgestas tahtmisejõudu ja muutis meid päev-päevalt, samm-sammult, kiduramaks ja jõuetumaks, lõpeks varemeteks [...]“ (samas: 112). Ehkki Müntheri olustikukirjeldustes esineb liialdusi, hoidub ta idealiseerimast „rõhutuid, vaevatuid ja koormatuid“ või lubab seda äärmisel juhul üksikute naistegelaste puhul (Hubel 1929: 377). Raske füüsilise tööga oma keha ja vaimu kurnavaid töölisi on käsitletud samuti Eduard Vilde teoses „Raudsed käed“ (1898, raamatuna 1910), mida võib pidada üheks varaseimaks eesti töölisromaaniks. Vilde on vabrikuelu kirjeldatud asjaliku täpsusega (Vilde 1954: 203–208), jälgides noore protagonistiga Juuli arengut nendes kohutavates tingimustes. Siiski jääb Vilde eemaltvaatajaks, omamata töölikirjanikule iseloomulikku võitluslikkust.

Suitsust tihkete vabrikute ja tehaste pilte koos masinavärgi isikustamisega leidub mitmes „sulejoonistustes“. Novellis „Siina“ on masina kette võrreldud madudega või muude „uniste silmadega“ elusolenditega ning masinaid kirjeldatud kui mängualdiste või vastupidi karistavate ja vereahnete olenditena, kes täidavad kas oma pere-mehe (omaniku, ülema) käsku või lähtuvad oma agressiivsest loomusest (Münther 1906: 49–52). Märkimisväärne on, et taolised personifikatsioonid hõlmavad „Siinas“ lausa seitse esimest lehekülge.

Paralleeli saab tõmmata töölisautori Aleksander Veileriga, kes jutustus „Liigid“ kogumikus „Mõtted. Esimene raamat“ (1909) kirjeldab noore poisi esimest kokkupuudet tehasetöoga: „Hirmuga, abitalt vaatas ta enese peakohal vuhisevaid masinarihmasid; nagu otsata, lõpmata pikad mustad maud keerlesivad nad õhus.“ (Veiler 1909: 168–169). Veiler töötas 1902. aastal lühikest aega metallivabrikus ning astus hiljem Metallitöölise Assotsiatsiooni liikmeks, seega võib eeltoodud kirjeldus põhineda isiklikel kogemustel (MH 1937). Teadaolevalt ei töötanud Münther vabrikus, aga aastatel 1882–1884 elatus ta müüri- ja puutööst ning 1884–1889 Krimmis maalri- ja põllutööst (EBL 1926–1929: 332).

„Siinas“ võib märgata ka viiteid väärtushinnangute ühtsust taotlevale sotsialistlikule eetikale: sotsialistlik ühiskonnakord saab õitseda vaid juhul, kui kõik ühiskonnaliikmed jagavad samu väärtusi, st neil on väärtushinnangute kujundamiseks ühtne mõõtkava (Mises 1988: 359). Ühtse mõõtkava kujundamiseks on esmatähtis võimaldada kõikidele ühiskonnaliikmetele ligipääs sotsialistlikku mõtet kandvatele allikatele. Seetõttu kätkeb töölikirjandus tihti just hariduse ning laiemalt lugemis- ja kirjutamisoskuse vajalikkust levitavaid seisukohti. Münther kirjeldab novellis „Siina“ vaese tütarlapse raskeid katsumusi kodanlikus tütarlastegümnaasiumis. Kiusamisest, nälgimisest ja viirelemisest enesetapu äärele aetud peategelane suutis aga kõigest hoolimata sooritada Zürichis⁵ arsti eksami. Jutustaja vaatepunktis ilmneb imetus tütarlapse vastu ning vastumeelsus kodanlike noorikute suhtes, kes on „[i]lma kindla ilmavaateta, ilma teadmata, mis ette võtta, seal juures kangekaelsed olles ja neid õpetusi kõrgeks pidades, mida kodanlus neile on sisse kasvatanud, nii et neid tahtmata halatsema pead [...]“ (Münther 1906: 71). Koolikogemuse kujutamist täiendab remark, et Siina vend heideti noorsooliikumise pärast ülikoolist välja (samas: 60). Kirjeldused Siina püüdlustest mõjuvad inspireerivalt, peegeldades hariduse ning just õppimise vajalikkust. Ka novellis „Lugejanna“ on rõhutatud enesetäiendamise olulisust: nelja lehekülje vältel on kirjeldatud noore naise lugemisharjumusi ning mainitud mitmeid ühiskondlikke vastuolusid käsitlevaid autoreid: Lev Tolstoi,

⁵ Zürich oli üks väheseid kohti 19. sajandil, kus naistel oli võimalik meditsiinilist haridust saada (Rae 2021).

Bjørnstjerne Bjørnson, Henrik Ibsen, Émile Zola; samuti teoseid „Elu paleusi“, „Naesterahvas ja seltskond“ ja „Kunsti ajalugu“.⁶ Võiks järeldada, et sotsialistlikust eetikast kantud novellid „Sulejoonistustes“ innustavad ühest küljest lugejat härdameelse edulooga ning teisalt juhatavad töölisest lugejat tööliklassile suunatud kirjanduse juurde.

Viimane aspekt, mis väärrib Müntheri „Sulejoonistustes“ tähelepanu, on rahvuslikud vastuolud, täpsemalt baltisaksa aadlike ja eesti tööliste-talupoegade enamasti väga must-valgelt esitatud vahekord: eesti soost talupojad kui allasurutud ja ebaõiglaselt koheldud grupp ja baltisakslased kui nende rõhujad. Jutus „Keldris“ viitab sellele parun Wrangeli lossi torni mainimine. Jutustaja rõhutab, et ruumiliselt paikneb tema all keldris ning vaatab kõrgele üles just lossi poole. Hubeli (1929: 375) sõnul on „Sulejoonistustes“ näidatud kaht maailma, mis on seatud vastamisi, et kontrasti kaudu avaldada sügavamat muljet. Ühe maailma moodustavad „saksa soost mõisnik, kellest meie talupoeg 1905. aastal veel tulunduslikult oli tugevasti rippuv“ ja vabrikutes korda hoidev „proletariaadi vaenlane“ ehk vabrikant ning teisel pool on eesti soost talupojad ja töölisel (Hubel 1929: 375–376).

Varasemalt Eduard Vilde, August Kitzbergi, Ernst Peterson-Särgava jt loomingus kujutatud mõisnike ja mõisatööliste vastuolu kandus edasi ka töölikirjandusse. Münther on seda vahekorda kujutatud novellis „Aega küll“: loo vältel püüab vaesunud talupoeg Siilimäe Rein vältida mõisahärrale rendi maksmist. Loo lõpus asub Rein siiski mõisa poole teele ning kuuleb talle vastu tulnud meestelt, et mõisahärra oli ähvardanud rentniku kolme päeva pärast välja ajada, kui rent maksmata jääb (Münther 1906: 23). Siilimäe Rein vastab neile pettunult, et on sealt talust ainult pisut süüa saanud ja muud midagi, kuid maksud on alati ära maksnud, ja kui mõisnik seda kohta tõesti tagasi tahab, siis „[t]ehku t'aga siis, mis ta tahab, – või pangu omale kaela“ (samas: 24). Friedebert Tuglas kirjutab 1960. aastal, et 19. ja 20. sajandi vahetusel oli tööliklassi eneseteadvus alles kujunemas ning maaproletariaadi suurim probleem oli mõisnike ikke alt vabanemine (Tuglas 1960: 180, 196). Novelli „Aega

⁶ Võib oletada, et Münther on need pealkirjad tõlkinud võõrkeeltest, seega ei ühti need teoste tegelike pealkirjadega. „Elu paleusi“ võib olla Maksim Gorki „Elu palge ees“, naisterahvaid mainivad teosed võivad olla August Bebeli või Clara Zetkini kirjutised. Münther pole novellis teoste autoreid maininud.

küll“ juures on oluline, et ideestik ja Siilimäe Reinu tegelaskuju päri-
nevad suure tõenäosusega Arne Garborgi tüüpilistest norra maarahvast
kujutatavatest romaanidest, nagu on viidanud Karl Eduard Sööt (Urgart
1929: 466). Satiirilisel kujutatud rahvuslikku ja klassilist vastuseisu ning
baltisakslaste ja nende kommete naeruvääristamist leiab peale Müntheri
novellide „Aega küll“ ja „Üks nendest...“ ka mujalt töölikirjandusest.
Näiteks Juhan Lilienbachi saksa keelest vahendatud jutustuses „Kui saks
tuipraadi tahtis“ töölisalbumist „Mõtted“ (1909): saks astus jalutuskäigul
olles lihtsasse talumajja ning palus perenaisel endale tuvipraadi servee-
rida, kuid eestikeelset vastet teadmata viitas ta seinal olevale „õndsale
pühavaimule“ ning palus üht sellist praeks (Lilienbach 1909: 143–144).
Oskar Urgarti viidatud Arne Garborgi ning Guy de Maupassanti, Anton
Tšehhovi ja Juhani Aho väikenovellide mõjutused Müntheri loomingus
(Urgart 1929: 467) väärivad põhjalikumat käsitlemist.

Kokkuvõte

Otto Müntheri 1906. aastal ilmunud novellikogu „Sulejoonistused“
kannab endas paljusid eesti varase töölikirjanduse omapärasid,
millest silmapaistvamatele on siinses artiklis tähelepanu juhitud.
Näiteks novellide võitluslikkus ja revolutsioonimeelsus ning marksist-
likud ideed peegelduvad tööliste viletsate elu- ja töötingimuste kujuta-
mises ja nende vahele põimitud agiteerivates remarkides. Eesti töölis-
kirjandusele omaselt kasutab Münther novellides „Keldris“ ja „Viie
aasta pärast“ *meie*-vormi ning rõhutab fraasidega „... meid rõhuti!“
või „Olime prügi ...“ nii klassivastuolusid kui ka rahvuslikku konf-
likti baltisaksa parunite ning eesti soost tööliste ja talupoegade vahel.
Realistlikud olustikukirjeldused novellides „Öömaja onu juures“ ja
„Siina“ lubavad aimata industrialiseerimise mõju eesti töölisel; nende
tõsielulisus kätkeb autobiograafilisust. Kõrvutus teiste eesti töölis-
autoritega toob esile „Sulejoonistuste“ asjakohasuse ning seob selle
siinse töölikirjanduse traditsiooniga.

Eduard Hubel kirjutab 1929. aastal ajakirjas Looming tabavalt:
„„Sulejoonistused“ on üldiselt nõrga kompositsiooniga või hoopis
kompositsioonita. [...] Mis aga kompositsioonilt paremaiski „joonis-
tuis“ segavalt mõjub, on liiga terav valguse ja varju jaotus; peale

selle: liiga sirgjooneline skemaatilisus, selgesti läbipaistev programmiline tagamõte.“ (Hubel 1929: 378) Ent eelpool välja toodud vastandused koos kapitalistliku ühiskonna kritiseerimise ja töölisliikumise ideede levitamisega teevad Müntheri „Sulejoonistustest“ varase eesti töölikirjanduse silmapaistvama teose.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Veebiallikad:

Rae, A. 2021. Pilguheit minevikku – 19. sajand muutis meditsiini teaduseks. <https://novaator.err.ee/1608206143/pilguheit-minevikku-19-sajand-muutis-meditsiini-teaduseks> (Vaadatud 19.01.2023).

Kirjandus:

Bivens, H. 2020. Revisiting German Proletarian-Revolutionary Literature. – Working Class Literature(s) Historical and International Perspectives, Volume 2. Ed by Lennon, J., Nilsson, M. Stockholm, 83–114.

Boucher, G. 2014. Understanding Marx. Abingdon.

Clarke, B. 2018. Working-Class Writing and Experimentation. – Working-Class Writing. Theory and Practice. Ed by Clarke, B., Hubble, N. London, 17–40.

Davies, T. 1984. Unfinished Business: Realism and Working-Class Writing. – The British Working-Class Novel in the Twentieth-Century. Ed by Hawthorn, J. London, Baltimore, 125–136.

Drwal, M. 2020. The Hybridity of South African Working-Class Literature. – Working-Class Literature(s). Historical and International Perspectives. Volume 2. Ed by Lennon, J., Nilsson, M. Stockholm, 165–252.

EBL 1926–1929 = Eesti Biograafiline Leksikon 1926–1929. – Otto Münther. Tartu, 332.

Ertis, E. 1967. Eesti Proletaarsete Kirjanikkude Assotsiatsioon Lenini gradis. – Keel ja Kirjandus, 7, 385–396.

Hubel, E. 1929. Otto H. Münther †. – Looming, 3, 374–381.

Kampmann, M. 1923. Eesti kirjandusloo peajooned. Näidete varal seletanud M. Kampmann. Kolmas jagu. Tallinn.

- Karjahärm, T. 1997.** Venestamine Eestis 1880–1917. Dokumente ja materjale. Tallinn
- Kruus, H. 1920.** Linn ja küla Eestis. Tartu.
- Kuuli, O. 1999.** Sotsialistid ja kommunistid Eestis 1917–1991. Tallinn.
- Lilienbach, J. 1909.** Kui saks tuipraadi tahtis. – Mõtted. Esimene raamat. Toim Lilienbach, J. Tallinn, 143–144.
- MH 1937 = A. Veiler 50-aastane.** Mitmekülgsest andekas äri ja seltskonnategelane. – Maa Hääl: maarahva ajaleht, 15. III 1937, 30, 5.
- Mises, L. von 1988.** Socialism: An Economic and Sociological Analysis. Indianapolis.
- Münther, O. 1906.** Sulejoonistused. Tartu.
- Nilsson, M., Lennon, J. 2016.** Defning Working-Class Literature(s): A Comparative Approach Between U.S. Working-Class Studies and Swedish Literary History. – New Proposals: Journal of Marxism and Interdisciplinary Inquiry, 8: 2, 39–61.
- Palmgren, R. 1965.** Työläiskirjallisuus. (Proletaarikirjallisuus.) Käsite- ja aatehistoriallinen käsiteselvittely. Helsinki.
- Pihlamägi, M. 1999.** Eesti industrialiseerimine 1870–1940. Tallinn.
- Roos, J. 1941.** Otto H. Münther ja tema vaimne pärand. – Eesti Keel ja Kirjandus, 5/6, 357–376.
- Rose, J. 2001.** The Intellectual Life of the British Working Classes. New Haven.
- Tuglas, F. 1960.** Mälestused. – Teosed. Kaheksas köide. Tallinn.
- Urgart, O. 1929.** Otto H. Münther'i kirjanduslik isik. – Eesti Kirjandus, 11, 466–470.
- Veiler, A. 1909.** „Liigid“. – Mõtted. Esimene raamat. Toim Lilienbach, J. Tallinn, 168–169.
- Vilde, E. 1954.** Külmale maale. Raudsed käed. Romaanid. Tallinn.
- Weiskopf, F. C., Hirschfeld, K. 1979.** Über den proletarischen Roman – Zur Tradition der deutschen sozialistischen Literatur 1926–1935. Hg. von Klein, A. Berlin–Weimar, 210–218.
- WKPKK 1920 = Wenemaa Kommunistliku Partei Keskkomitee** Eesti Kihutustöö ja propaganda osakond 1920. Kõigile eestlastele nõukogude Wenemaal. – Uus Loomistöö, 1, 2.

‘FEATHER DRAWINGS’ BY OTTO MÜNTHNER IN ESTONIAN WORKING-CLASS LITERATURE

Summary

This article aims to exemplify some the main characteristics of Estonian working-class literature through working-class author Otto Münther’s short story collection *Sulejoonistused*, (‘Feather Drawings’) published in 1906. To contextualise Münther’s short stories I have outlined the main features of the industrialisation process in Estonia and the main reasons for the increasing discontent amongst the working-class at the beginning of the 20th century.

Working-class literature became increasingly popular during the industrial revolution in Europe. Industrialisation – which happened in Estonia later than in the rest of Europe – contributed to the exploitation and unfair treatment of the workers. By the turn of the 20th century many Estonian peasants had migrated to bigger towns in the hope of finding better job opportunities and improving their living situations. This in turn caused overcrowding in factories and worker’s houses, shortages of food and medicine and an overall deterioration in the life quality of the workers. These problems, along with the increasing popularity of socialist and Marxist ideas and the global working-class movement, inspired writers like Juhan Lilienbach, Vassili Mölder, Gustav Tikerpuu, Villem Buk, Jaan Anvelt, Hans Pöögelmann and many others. Otto Münther, the son of the miller at Kuksema manor, was a similar case. Münther started drafting short stories about the everyday struggles of the working classes in the late 1900s. *Sulejoonistused* was published by the K. E. Sööt publishing house in Tartu in 1906 and consisted of short stories previously printed in different workers gazettes. Otto Münther studied at the Agricultural University of Berlin and after passing the agronomist exam in Russia returned to Tallinn, becoming an editor of the radical newspaper *Teataja*. He left Estonia again during the 1905 revolution in fear of imprisonment for his revolutionary activity and worked in different agricultural

schools around the Russian Empire. He returned finally in 1917 and continued his work as a schoolteacher in Rakvere.

The most noteworthy short story in the *Sulejoonistused* collection is *Keldris* ('In the Basement'), in which the protagonist emphasizes the oppression of the workers. This quote could be the underlying watchword of Estonian working-class literature in general. The short stories *Õömaja onu juures* ('Lodging at Uncles') and *Siina* ('Siina') depict the devastating effects of industrialisation, the poor conditions endured by the working-class and the sharp class conflict. Nationality contrast between Estonian workers and Baltic-German barons, which is inherent to Estonian literature, accompanied class contrasts. Münther depicts these contrasts clearly in the stories *Üks nendest* ('One of Them'), *Aega küll* ('Enough Time') and *Ponku* ('Ponku'). Socialist and Marxist ideology and moral ethics, which could be seen in *Siina* ('Siina') and *Lugejanna* ('The Reader') demonstrate the political programme of *Sulejoonistused*. Examples from other Estonian working-class literature illustrate the relevance of the collection and help bind it to the larger tradition. Emphasising class and national conflicts, criticising capitalist society, and spreading the ideas of the working-class movement is what makes Otto Münther's collection an outstanding example of Estonian working-class literature.